

ZAMONAVIY O‘ZBEK TILIDA LINGVISTIK GIBRIDIZATSIYA: SABABLAR, SHAKLLAR VA ME’YOR MUAMMOSI

Shamsudinova Iqbol

Termiz davlat universiteti, phd

Hasanova Gulmira Baxtiyor qizi

Termiz davlat universiteti, talaba

E-mail:hasanovagulmira118@gmail.com

<https://doi.org/10.5281/zenodo.19676772>

Annotatsiya: Mazkur maqolada zamonaviy o‘zbek tilida lingvistik gibridizatsiya jarayoni, uning paydo bo‘lish sabablari, asosiy shakllari hamda til me‘yorlariga ta’siri ilmiy jihatdan tahlil qilinadi. Globallashuv, axborot texnologiyalari rivoji va ijtimoiy omillar natijasida yuzaga kelayotgan til aralashuvi hodisalari misollar asosida yoritiladi. Shuningdek, adabiy til me‘yorlarini saqlash va rivojlantirish masalalari muhokama qilinadi.

Kalit so‘zlar: Lingvistik gibridizatsiya, o‘zbek tili, til me‘yorlari, kode-switching, leksik o‘zlashmalar, globalizatsiya, sotsiolingvistika.

Аннотация: В данной статье научно анализируется процесс лингвистической гибридизации в современном узбекском языке, причины её возникновения, основные формы и влияние на языковые нормы. На основе примеров освещаются явления языкового смешения, возникающие в результате глобализации, развития информационных технологий и социальных факторов. Также рассматриваются вопросы сохранения и развития норм литературного языка.

Ключевые слова: Лингвистическая гибридизация, узбекский язык, языковые нормы, код-свитчинг, лексические заимствования, глобализация, социолингвистика.

Annotation: This article provides a scientific analysis of the process of linguistic hybridization in the modern Uzbek language, its causes, main forms, and its impact on language norms. The phenomena of language mixing arising from globalization, the development of information technologies, and social factors are illustrated with examples. Additionally, issues related to the preservation and development of literary language norms are discussed.

Keywords: Linguistic hybridization, Uzbek language, language norms, code-switching, lexical borrowings, globalization, sociolinguistics.

Kirish

So‘nggi yillarda dunyo miqyosida globallashuv jarayonining kuchayishi, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining jadal rivojlanishi va madaniy integratsiya natijasida ko‘plab tillarda lingvistik gibridizatsiya hodisasi kuzatilmoqda. Bu jarayon zamonaviy o‘zbek tiliga ham sezilarli darajada ta’sir ko‘rsatmoqda. Lingvistik gibridizatsiya — bu turli tillar elementlarining bir til tizimida aralashib qo‘llanilishi bo‘lib, u leksik, grammatik va stilistik darajalarda namoyon bo‘ladi [1].

O‘zbek tilida ushbu hodisa ayniqsa yoshlar nutqida, ommaviy axborot vositalarida, reklama matnlarida va ijtimoiy tarmoqlarda faol kuzatilmoqda. Bu esa til me‘yorlari va adabiy tilning barqarorligi masalasini dolzarb muammoga aylantiradi [2].

Metodologiya

Mazkur tadqiqotda sotsiolingvistik, qiyosiy-tahliliy va deskriptiv metodlardan foydalanildi. Tadqiqot materiali sifatida zamonaviy o‘zbek tilida qo‘llanilayotgan gibrid birliklar, ijtimoiy tarmoqlar matnlari, reklama yozuvlari hamda ilmiy manbalar tahlil qilindi.

Shuningdek, lingvistik gibrizatsiyaning shakllari va ularning funksional xususiyatlarini aniqlash uchun empirik kuzatuvlar va mavjud ilmiy adabiyotlar o'rganildi [3].

Natijalar

Tadqiqot natijalariga ko'ra, zamonaviy o'zbek tilida lingvistik gibrizatsiya quyidagi asosiy shakllarda namoyon bo'lmoqda:

- **Leksik gibrizatsiya:** chet tillardan o'zlashgan so'zlarning o'zbek tiliga moslashtirilgan shakllari (masalan: "like bosmoq", "download qilmoq") [4].
- **Kode-switching (kod almashuvi):** bir nutq doirasida ikki yoki undan ortiq til elementlarining aralash qo'llanilishi [5].
- **Kalka (so'zma-so'z tarjima):** boshqa til strukturalarining bevosita tarjima qilinishi ("qabul qilish qarori" kabi konstruktsiyalar) [6].
- **Grafik gibrizatsiya:** lotin va kirill yozuvlarining aralash qo'llanilishi yoki inglizcha yozuv shakllarining kirib kelishi [7].

Natijalar shuni ko'rsatdiki, gibriz birliklar asosan yoshlar nutqida va norasmiy kommunikatsiyada faol qo'llaniladi.

Tahlil va muhokama

Zamonaviy o'zbek tilida lingvistik gibrizatsiya jarayonini chuqurroq tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, ushbu hodisa ko'p qatlamli va murakkab lingvistik hamda sotsial fenomen hisoblanadi. U faqatgina til tizimidagi ichki o'zgarishlar bilan emas, balki tashqi — ijtimoiy, madaniy, texnologik va siyosiy omillar bilan ham bevosita bog'liqdir. Shu bois lingvistik gibrizatsiyani kompleks yondashuv asosida ko'rib chiqish zarur.

Avvalo, lingvistik gibrizatsiyaning asosiy manbalaridan biri sifatida globallashtirish jarayonini alohida ta'kidlash lozim. Bugungi kunda ingliz tili global kommunikatsiya vositasi sifatida ustun mavqega ega bo'lib, ilm-fan, texnologiya, biznes va internet sohalarida yetakchi tilga aylangan. Natijada o'zbek tiliga ingliz tilidan kirib kelayotgan o'zlashmalar soni keskin ortmoqda. Masalan, "startup", "online", "marketing", "content", "blogger", "target" kabi birliklar nafaqat asl shaklida, balki o'zbek tilining grammatik tizimiga moslashgan holda ham qo'llanilmoqda: "target qilmoq", "post joylash", "like bosmoq" kabi konstruktsiyalar keng tarqalgan [8].

Bu jarayon tilning leksik tizimida sezilarli transformatsiyalarni yuzaga keltiradi. Leksik gibrizatsiya natijasida yangi semantik qatlam shakllanadi, bunda o'zlashgan birliklar ko'pincha yangi konnotativ ma'nolar kasb etadi. Masalan, "trend" so'zi faqat "tendensiya" ma'nosida emas, balki ijtimoiy tarmoqlarda mashhurlik ifodasi sifatida ham ishlatilmoqda. Bu esa tilning semantik maydonini kengaytiradi, biroq ayrim hollarda an'anaviy o'zbekcha muqobillarning siqib chiqarilishiga ham olib keladi [4].

Lingvistik gibrizatsiyaning yana bir muhim jihati — uning morfologik moslashuv jarayonidir. O'zbek tiliga kirib kelgan chet so'zlar ko'pincha o'zbek tilining affiksatsiya tizimi orqali qayta ishlanadi. Masalan, "download qilmoq", "skachat qilmoq", "printdan chiqarish" kabi birliklar tarkibida o'zbekcha yordamchi fe'llar va qo'shimchalar faol ishtirok etadi. Bu esa til tizimining moslashuvchanligini ko'rsatadi va uning dinamik rivojlanayotganligini tasdiqlaydi [3].

Shu bilan birga, kode-switching hodisasi ham lingvistik gibrizatsiyaning muhim shakllaridan biri sifatida namoyon bo'lmoqda. Ayniqsa, ikki tillilik (bilingvizm) keng tarqalgan

muhitlarda bu jarayon tabiiy hisoblanadi. O'zbek tilida rus va ingliz tillari bilan aralash nutq shakllari tez-tez uchraydi: "Men meetingga boraman", "Bu project juda qiziq", "Deadline yaqin" kabi jumlar bunga misol bo'la oladi. Bunday aralash nutq, bir tomondan, kommunikativ samaradorlikni oshirsa, ikkinchi tomondan, til me'yorlariga zid holatlarni yuzaga keltiradi [5].

Axborot texnologiyalarining rivojlanishi lingvistik gibrizatsiyani jadallashtiruvchi asosiy omillardan biridir. Internet, ijtimoiy tarmoqlar va mobil ilovalar tilni tezkor va soddalashtirilgan shaklda qo'llash imkonini yaratdi. Ayniqsa, Telegram, Instagram, TikTok kabi platformalarda qisqa, lo'nda va ko'pincha aralash til birliklaridan iborat matnlar keng tarqalgan. Bu esa yozma nutqning og'zaki nutqqa yaqinlashuviga olib kelmoqda [9].

Raqamli kommunikatsiya muhiti til me'yorlarining nisbiylashuviga sabab bo'lmoqda. An'anaviy adabiy til me'yorlari ko'pincha e'tibordan chetda qolib, o'rniga funksional qulaylik ustuvorlik kasb etmoqda. Masalan, qisqartmalar ("brb", "ok", "pls"), transliteratsiya ("rahmat" o'rniga "raxmat"), hamda aralash yozuv shakllari keng qo'llanilmoqda. Bu holat til madaniyatiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin [7].

Ijtimoiy omillar ham lingvistik gibrizatsiyada muhim rol o'ynaydi. Xususan, yoshlar nutqida chet tillar elementlaridan foydalanish ko'pincha zamonaviylik, ochiqlik va global madaniyatga yaqinlik belgisi sifatida qaraladi. Bu esa tilning prestij funksiyasi bilan bog'liq. Ayrim hollarda xorijiy so'zlarni qo'llash nutq egasining ijtimoiy maqomini ko'rsatish vositasiga aylanadi [10].

Biroq ushbu jarayonning salbiy jihatlari ham yetarlicha. Eng avvalo, lingvistik gibrizatsiya adabiy til me'yorlarining buzilishiga olib keladi. Normativ til tizimi izdan chiqib, standart grammatik va leksik qoidalar buziladi. Masalan, o'zbek tilida mavjud bo'lgan muqobillar o'rniga chet so'zlarning qo'llanishi tilning ichki resurslaridan to'liq foydalanilmayotganligini ko'rsatadi [11].

Shuningdek, gibriz til birliklarining ortib borishi tilning milliy o'ziga xosligini zaiflashtiradi. Til — millatning asosiy identifikatsiya belgilaridan biri bo'lib, uning tarkibidagi o'zgarishlar milliy madaniyatga ham ta'sir ko'rsatadi. Agar chet til elementlari nazoratsiz ravishda ko'payaversa, bu milliy tilning o'ziga xos fonetik, leksik va grammatik xususiyatlarining yo'qolishiga olib kelishi mumkin [12].

Lingvistik gibrizatsiyaning yana bir muhim muammosi — me'yorlash masalasidir. Qaysi gibriz birliklar til me'yoriga mos, qaysilari esa nomaqbul ekanligini aniqlash murakkab vazifa hisoblanadi. Tilshunoslikda bu borada turli yondashuvlar mavjud. Ba'zi olimlar tilning tabiiy rivojlanish jarayoniga aralashmaslik tarafdori bo'lsa, boshqalar til me'yorlarini qat'iy saqlash zarurligini ta'kidlaydi [2].

Shu nuqtai nazardan qaraganda, muvozanatli yondashuv eng maqbul hisoblanadi. Ya'ni til rivojlanishiga to'sqinlik qilmasdan, ayni paytda uning asosiy me'yorlarini saqlab qolish zarur. Buning uchun ilmiy asoslangan til siyosati, normativ lug'atlar va uslubiy qo'llanmalar muhim ahamiyat kasb etadi.

Lingvistik gibrizatsiyaning ijobiy jihatlari ham mavjudligini inkor etib bo'lmaydi. Avvalo, u tilning boyishiga xizmat qiladi. Yangi tushunchalar va realiyalarni ifodalash uchun yangi so'zlar zarur bo'ladi. Masalan, IT sohasidagi ko'plab terminlar aynan ingliz tilidan o'zlashgan holda o'zbek tiliga kirib kelgan va ular uchun muqobil variantlar hali to'liq shakllanmagan [6].

Bundan tashqari, gibrid til birliklari kommunikatsiyani tezlashtiradi va soddalashtiradi. Ayniqsa, professional sohalarda (IT, marketing, biznes) xalqaro terminlardan foydalanish axborot almashinuvini yengillashtiradi. Bu esa tilning funksional imkoniyatlarini kengaytiradi.

Xulosa

Zamonaviy o'zbek tilida lingvistik gibridizatsiya tabiiy va muqarrar jarayon bo'lib, u globallashtirish va texnologik rivojlanish bilan chambarchas bog'liqdir. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, bu hodisa asosan leksik va stilistik darajada namoyon bo'lib, yoshlar nutqida keng tarqalgan.

Biroq til me'yorlarini saqlash va adabiy tilni rivojlantirish maqsadida quyidagi chora-tadbirlar muhim hisoblanadi:

- til siyosatini kuchaytirish;
- ommaviy axborot vositalarida adabiy til me'yorlariga rioya qilish;
- ta'lim tizimida til madaniyatini oshirish;
- yangi o'zlashmalarni ilmiy asosda tartibga solish.

Lingvistik gibridizatsiya jarayonini to'g'ri boshqarish orqali tilning rivojlanishi va uning milliy xususiyatlarini saqlab qolish mumkin.

Adabiyotlar, References, Литературы:

1. Karimov S. *O'zbek tilshunosligi asoslari*. – Toshkent: Fan, 2018. – 45-bet.
2. Nurmonov A. *Til va jamiyat*. – Toshkent: O'qituvchi, 2019. – 78-bet.
3. Mahmudov N. *Tilshunoslik nazariyasi*. – Toshkent: Akademya, 2020. – 112-bet.
4. Abdullayev Y. *Leksikologiya masalalari*. – Toshkent: Fan, 2017. – 63-bet.
5. Crystal D. *Language and the Internet*. – Cambridge, 2011. – 89-bet.
6. Hudson R. *Sociolinguistics*. – Cambridge, 2001. – 134-bet.
7. Fishman J. *Language and Ethnicity*. – Oxford, 1999. – 56-bet.
8. Wardhaugh R. *An Introduction to Sociolinguistics*. – Oxford, 2010. – 210-bet.
9. Kachru B. *World Englishes*. – Cambridge, 2005. – 98-bet.
10. Trudgill P. *Sociolinguistics: An Introduction*. – London, 2000. – 145-bet.
11. Hasanov B. *O'zbek adabiy tili me'yorlari*. – Toshkent, 2016. – 72-bet.
12. Safarov O. *Til madaniyati va nutq*. – Toshkent: Fan, 2015. – 39-bet.